

ХИЛЬЧЕНКО АНАСТАСІЯ СЕРГІЙВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук

ВРАХУВАННЯ ПРИНЦИПУ СПРАВЕДЛИВОСТІ У ПРАКТИЦІ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАНЬ

Обов'язковою умовою ефективності покарання є його справедливість. Остання, у свою чергу, має визначатися з точки зору врахування інтересів усіх суб'єктів кримінально-правових відносин (особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, держави, потерпілого, третіх осіб) і таким чином бути врахованою серед принципів призначення покарання. Покарання призначається у суворій відповідності закону. Покарання відповідає тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, особі винного, обставинам, що пом'якшують та обтяжують покарання. Відновлення справедливості передбачає як можна більш повне відновлення порушених інтересів особи, суспільства і держави.

У практиці призначення покарань в Україні з точки зору врахування справедливості є певні дискусійні моменти при заміні смертної кари на інший вид покарання до вступу Кримінального кодексу (далі – КК) 2001 р. у силу. Відсутність смертної кари є обов'язковою умовою для перебування України в Раді Європи. Це стало однією з причин скасування смертної кари в Україні, де мораторій на виконання смертних вироків уперше почав діяти в 1995 році, незадовго до вступу в цю міжнародну організацію. Проте через кілька місяців смертні вирoki знову продовжили виконувати, дійшовши висновку, що рішення про мораторій було прийнято без дотримання належної процедури. Такий стан речей міг призвести до виключення України з Ради Європи, але в 1997 році мораторій на виконання смертних вироків знову почав діяти, і з тих пір в Україні вже ніколи нікого не страчували. Це не зупинило винесення нових смертних вироків, адже продовжував діяти КК 1960 р. 29 грудня 1999 року Конституційний Суд України (далі – КС) своїм Рішенням № 11-рп/99 визнав, що смертна кара суперечить Конституції України, чим остаточно закрит шлях до її відновлення. У зв'язку з цим, починаючи з лютого 2000 року, в Україні були внесені відповідні зміни в положення Кримінального, Кримінально-процесуального і Виправно-трудового кодексів України; смертна, як вид кримінального покарання, була скасована, передбачено новий вид покарання – довічне позбавлення волі.

КК 2001 р. уже не знає смертної кари, а серед видів покарань згадує «довічне позбавлення волі». До цього 22 лютого 2000 року Україна ратифікувала Протокол № 6 до Конвенції про захист прав і основних свобод людини, який стосується скасування смертної кари, 1983 року «із збереженням застосування смертної кари відповідно до статті 2 цього протоколу» (за діяння, вчинені під час війни або неминучої загрози війни), який почав діяти з 2002 р. 4 травня 2002 р. Україна приєдналася

до Протоколу № 13 Європейської конвенції про права людини, що передбачає повне скасування смертної кари за будь-яких обставин в мирний і воєнний час (протокол був ратифікований і набув чинності 01.07.2003 р.). Враховуючи неоднозначність у питаннях урегулювання застосування смертної кари законодавством, не внесення змін до КК України, винесення вироків із призначенням такої міри покарання мало місце стосовно злочинів, скоєних до оприлюднення рішення КС від 29.12.99 № 11-рп/99, хоча ці вирoki не виконувалися.

Конституційний Суд України зазначив у справі про заміну смертної кари довічним позбавленням волі (Рішення КСУ від 26 січня 2011 року № 1-рп/2011), що альтернативний характер санкцій статей Кодексу 1960 року, які передбачали покарання за особливо тяжкі злочини, не давав підстав для призначення судами іншого покарання замість смертної кари до моменту її заміни Верховною Радою України на довічне позбавлення волі, оскільки це порушувало принцип співмірності тяжкості злочину і покарання за його вчинення, не відповідало принципу справедливості в кримінальному праві [2].

Як зазначив Конституційний Суд України у справі про призначення судом більш м'якого покарання, окремим виявом справедливості є питання відповідності покарання вчиненому злочину; категорія справедливості передбачає, що покарання за злочин повинно бути домірним злочину. Справедливе застосування норм права – є передусім недискримінаційний підхід, неупередженість. Це означає не тільки те, що передбачений законом склад злочину та межі покарання відповідатимуть один одному, а й те, що покарання має перебувати у справедливому співвідношенні із тяжкістю та обставинами скоєного і особою винного (абзац п'ятий підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004) [1].

Крім цього, Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях визнав, що заміна судами смертної кари на довічне позбавлення волі, встановлене новим кримінальним законом, а не на позбавлення волі строком на п'ятнадцять років, що як альтернативне смертній карі покарання було передбачено законом під час вчинення злочинів, не є порушенням статті 7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (рішення у справах «Алакран Хумматов проти Азербайджану» від 18 травня 2006 року, заяви № 9852/03, № 13413/04, «Ткачов проти України» від 13 грудня 2007 року, заява № 39458/02) [2].

Крім цього, останнім часом все більшої актуальності набуло питання застосування до осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, умовно-дострокового звільнення. КК України не передбачає умовно-дострокового звільнення осіб, засуджених до довічного позбавлення волі. Практика ЄСПЛ дає підстави підтримати позицію, що умови призначення та застосування до особи покарання у вигляді довічного позбавлення волі, передбачені ст. 64, ч. 2 ст. 87 КК України не відповідають стандартам ст. 3 Конвенції, так як у нашій країні відсутній механізм перегляду рішення про призначення особі довічного позбавлення волі через визначений період часу, в ході якого

з'ясовувалося б, чи є легітимні пенологічні підстави для подальшої ізоляції особи. Передбачена ч. 2 ст. 87 КК України можливість для особи, засудженої до довічного позбавлення волі, бути помилуваною Президентом України в порядку, встановленому Указом Президента «Про Положення про порядок здійснення помилування» від 21 квітня 2015 року не дає підстав визнати цей вид покарання в Україні, таким, що підлягає пом'якшенню у розумінні ЄСПЛ.

Нові законодавчі кроки щодо «зменшуваності» довічного позбавлення волі зроблені. Так, очікує розгляду проект Закону про пенітенціарну систему (реєстр. № 7337 від 24.11.2017 року), яким пропонується ряд змін до КК України, зокрема, у частині застосування умовно-дострокового звільнення до осіб, яким довічне позбавлення волі було замінено більш м'яким покаранням. Таким чином, українським законодавцем уже зроблені важливі кроки щодо відповідності вітчизняного законодавства практики ЄСПЛ у частині «зменшуваності» довічного позбавлення волі. Однак, чи буде позитивний вплив від законодавчого закріплення умовно-дострокового звільнення від відбування покарання щодо осіб, яким покарання у виді довічного позбавлення волі замінено більш м'яким, передбачити не видається можливим.

Список використаної літератури:

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 02.11.2004 р. № 15-пп/2004 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04>
2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України та за конституційним зверненням громадянина Савчука Миколи Миколайовича про офіційне тлумачення положень Кримінального кодексу України 1960 року із змінами, внесеними Законом України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінально-процесуального та Виправно-трудоного кодексів України» від 22 лютого 2000 року N 1483-III, щодо їх дії в часі у взаємозв'язку із положеннями статті 8, частини першої статті 58, пункту 22 частини першої статті 92, частини другої статті 152, пункту 1 розділу XV «Перехідні положення» Конституції України, статті 73 Закону України «Про Конституційний Суд України», частини другої статті 4, частин першої, третьої, четвертої статті 5, частини третьої статті 74 Кримінального кодексу України 2001 року (справа про заміну смертної кари довічним позбавленням волі) від 26.01.2011 р. № 1-пп/2011 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-11>.

Ключові слова: принцип справедливості, смертна кара, довічне позбавлення волі.

Ключевые слова: принцип справедливости, смертная казнь, пожизненное лишение свободы.

Key words: principle of justice, capital punishment, life imprisonment.